

Elżbieta Kornacka-Skwara

Rodzina w percepcji osoby bezrobotnej

Artykuł ten poświęcony jest związkowi bezrobocia z funkcjonowaniem rodziny. Zostaną w nim przedstawione niektóre ujęcia zjawiska bezrobocia oraz poglądy i badania (głównie polskie), próbujące dać odpowiedź na pytania: Jak są postrzegane rodziny osób bezrobotnych, jak bezrobotni percypują relację między sobą a współmałżonkiem, oraz jakie są stosunki między bezrobotnym rodzicem a dziećmi.

W pierwszej części pracy przedstawione zostanie wprowadzenie w problematykę bezrobocia, jego wpływ na osoby bezrobotne a następnie percepcja sytuacji rodzinnej przez samych bezrobotnych.

Wprowadzenie

Bezrobocie to zjawisko braku pracy zarobkowej dla osób zdolnych do pracy i jej poszukujących. Nasila się w okresie kryzysów gospodarczych. W literaturze ekonomicznej wyróżnia się bezrobocie:

- strukturalne, związane z funkcjonowaniem gospodarki, która nie stwarza możliwości zatrudnienia wszystkich osób zdolnych do pracy i poszukujących jej;
- lokalne, wyróżniające się szczególnym brakiem wolnych miejsc pracy w pewnych miejscowościach lub regionach;
- przejściowe (frykcyjne) — związane ze zmianą miejsca pracy, kwalifikacji, powodującą przerwę w zatrudnieniu;
- sezonowe — związane z okresową zmiennością warunków klimatycznych i cykliów produkcyjnych w niektórych rodzajach działalności gospodarczej, szczególnie w rolnictwie;
- utajone, występujące w postaci przeludnienia w rolnictwie lub w postaci nadmiernego w stosunku do potrzeb zatrudnienia w przedsiębiorstwach.

biorstwach przemysłowych (charakterystyczne dla krajów komunistycznych); *Nowa Encyklopedia Powszechna*, 1995. Encyklopedia Katolicka podaje, że „bezrobocie to stan istniejący na rynku pracy, w którym podaż siły roboczej jest większa niż popyt na nią. W szerszym sensie jest to niewykorzystanie zgodnie z wymaganiami dobra osoby ludzkiej i społeczności oraz ekonomicznego rachunku zdolności i umiejętności poszczególnych członków danej społeczności, którzy chcą swe umiejętności i kwalifikacje zużytkować w pracy”. I dalej: „dobro wspólne nie może być realizowane przy naruszeniu dobra osobowego a dobrobyt społeczeństwa nie może być osiągnięty, gdy jakieś grupy społeczne pozostają w nędzy materialnej i frustracji społecznej, jakie pociąga za sobą bezrobocie; powodując nędzę, poczucie krzywdy społecznej, beznadziejność życiową bezrobocie wpływa ujemnie nie tylko na życie gospodarcze, społeczne, kulturalne, ale również moralne i religijne (Gryglewicz, Łukaszczyk, Sułowski, 1985, s. 35-352).

Bezrobocie w problematyce makroekonomicznej (Begg, 1993, s.15) mierzone jest liczbą osób zarejestrowanych jako poszukujące pracy i jednocześnie nie zatrudnionych. Z pojęciem tym łączy się termin stopa bezrobocia i jest to odsetek siły roboczej pozostającej bez pracy (siła robocza — to liczba ludzi pracujących lub poszukujących pracy; nie obejmuje tych, którzy nie pracują i nie poszukują pracy).

Wymienia się tutaj bezrobocie frykcyjne, strukturalne, klasyczne (tu bezrobocie jest wynikiem dobrowolnych decyzji jednostek, a więc nie oznacza ono wielkiego cierpienia ludzi) oraz wynikające z niedostatku popytu. Zgodnie ze współczesną terminologią makroekonomiczną trzy pierwsze rodzaje bezrobocia składają się na bezrobocie dobrowolne (informuje o nim naturalna stopa bezrobocia), natomiast ostatnie to bezrobocie przymusowe (keynesowskie). Można założyć, że powoduje ono więcej ludzkiego cierpienia i strat psychicznych niż bezrobocie dowolne (Begg, 1993 s. 242 i 244-245).

Z psychologicznego punktu widzenia, jak podaje Bańka (1992, s.22), bezrobocie to utrata dochodów, utrata dowolnej wymiany przywilejów i zobowiązań, utrata zależności instytucjonalnej, utrata pracy kontraktowej.

Według L. Dyczewskiego (1994) bezrobocie jest jednym z najbardziej odczuwanych negatywnych następstw, generalnie pozytywnych linii rozwojowych przyjętych obecnie w Polsce.

Wśród spraw, które są źródłem niepokoju i lęku, utrata pracy przez respondenta lub kogoś z jego rodziny wystąpiła w 66%. Najbardziej obawiali się jej robotnicy wykwalifikowani oraz bezrobotni (Mariański, 1994, s. 23).

Bezrobocie może być traktowane jako etap przejściowy dla znalezienia lepszego zawodu.

„Mitem okazało się przekonanie, że duża część bezrobotnych w Polsce to osoby które zarejestrowały się jedynie w celu pobierania zasiłku” (Szyłko-Skoczny, 1992, s. 193). Bezrobocie w Polsce różni się od bezrobocia na Zachodzie (Szyłko-Skoczny, 1992, s. 196):

1. ma inne źródła (w Polsce jest wynikiem kryzysu gospodarczego i społeczno-politycznego, a także przekształcenia się gospodarki w rynkową),
2. wszyscy narażeni są na bezrobocie bez względu na płeć, wiek, staż pracy, kwalifikacje; charakterystyczne dla polskiego bezrobocia są małe szanse pracowników na ponowne uzyskanie zatrudnienia (brak ofert pracy, słaby sektor prywatny, brak regulacji prawnych, wykorzystywanie luk w przepisach),
3. obserwuje się mniejsze psychospołeczne skutki bezrobocia, choć prawdopodobnie skutki te będą nasilać się,
4. materialne skutki bezrobocia są odczuwalne u nas szybciej i intensywniej niż na zachodzie (sprzyja temu niski poziom świadczeń społecznych, zła infrastruktura społeczna).

Obraz osoby bezrobotnej

J. Mariański (1994, s. 156-180) podaje, że badania bezrobocia krajów zachodnich dotyczące skutków bezrobocia są zróżnicowane w zależności od wieku bezrobotnego i stażu bezrobocia. A. Bańka (1992) mówi, że psychologiczne reakcje na bezrobocie warunkowane są: czasem pozostawania bez pracy, wiekiem bezrobotnego, płcią, postawą wobec pracy, sytuacją rodziny.

Badania nad skutkami bezrobocia długotrwałego, przynoszą wiele alarmujących wyników. Im dłużej osoba pozostaje bez pracy, tym ma większe trudności z koncentracją uwagi, gorszą orientację w rzeczywistości i „poczucie zużycia” (Szyłko-Skoczny, 1993).

Następuje zmiana samopoczucia w zależności od stażu bezrobocia: najpierw szok spowodowany zwolnieniem z pracy, następnie faza optymizmu i wiara w znalezienie zatrudnienia — krótko po zwolnieniu z pracy, później faza pesymizmu i utraty nadziei, beznadność i fatalizm, utrata możliwości panowania nad własną sytuacją, pogarszające się samopoczucie i obniżenie poczucia własnej wartości - to już cechy długotrwałego bezrobocia (Koptas, 1992).

Erich Kirchler podaje: po utracie pracy nastrój się natychmiast pogarsza, w czasie 2 – 3 miesięcy następuje poprawa, między 4 i 6 miesiącem znaczne pogorszenie. Jest to niezależne od osobowości bezrobotnego, choć osobowość istotnie determinuje wpływ utraty pracy na postawę i zachowania (np. potrzeby władzy, afiliacji i prestiżu są znacznie silniej odczuwane po utracie pracy niż w okresie zatrudnienia, silniej odczuwane są np. potrzeby poznawcze, aktywności, nowych doświadczeń i osiągnięć; bezrobotni często doświadczają potrzeby autonomii) (Domagała, 1992, s. 154). Skarżyńska K. (1992 s. 24 i 26) podaje, że w zależności od stażu bezrobocia zmieniają się skutki: na początku bezrobocia — szok, pogarszająca się kondycja psychiczna i sprawność działania (przynębienie, niepokój frustracja, utrata kontroli i panowania nad sobą, pogorszenie stanu zdrowia.

Wśród następstw długotrwałego bezrobocia wymienia: atrofię uczuć i powinności społecznych, dewaluację poczucia własnej wartości, pojawiające się symptomy dziedziczenia ubóstwa.

Długotrwałe bezrobocie wypacza charakter człowieka, jest przyczyną frustracji, zaniżonej samooceny, spadku aktywności, poczucia zagubienia. Wraz ze wzrostem „stażu bezrobocia” zmniejsza się szansa znalezienia pracy (Bańka, 1992). Młodzi i najstarsi wiekiem pozostający bez pracy więcej niż rok, najbardziej negatywnie odczuwają wpływ bezrobocia na kondycję psychiczną (Mariański, 1994). Badani absolwenci lepiej znosili własne bezrobocie niż ludzie w przedziale wiekowym 40-45 i starsi. Dla absolwentów był to stan przejściowy, nie burzący ich szans życiowych; dla starszych grup wiekowych bezrobocie było czasem zmniejszonego optymizmu, u najstarszych dominował pesymizm (Wódz, 1992, s. 26). Bezrobocie długofalowe przynosi następujące skutki: degradacja postaw wobec pracy, zniechęcenie i zaprzestanie poszukiwania pracy. Badania (przeprowadzone przez Oddział Instytutu Pracy w Łodzi) wskazują, że dla wielu osób stan bezrobocia nabiera cech stałych. Wpływa to ujemnie na ich postawy wobec pracy i na możliwość podjęcia zatrudnienia (por. Mariański, 1994).

Im dłużej bezrobotni pozostają bez pracy tym silniej zaznacza się u nich zaniżona ocena własna i prestiż społeczny oraz niechęć do własnego otoczenia. Staż pracy wpływa również wprost proporcjonalnie na zintensyfikowanie negatywnych ocen na własny temat (wśród bezrobotnych) (M. Szyłko-Skoczny, 1992). W miarę upływu czasu, osłabia się motywacja do pracy oraz do jej szukania. Kształtuje się syndrom bezradności, po 2-3 latach braku pracy bezrobotny przystosowuje się do pełnionej roli społecznej (Borowicz, 1993, s. 118).

Optymizm w sprawie szybkiego znalezienia pracy przejawia ok. 43%, przynębienie z powodu skutków bezrobocia jest zróżnicowane regionalnie podobnie jak i jego skutki (Szyłko-Skoczny, 1993).

Jeśli chodzi o wpływ bezrobocia na zdrowie psychiczne bezrobotnych, to wyniki przeprowadzonych analiz są jednoznaczne.

Badania amerykańskie, niemieckie, brytyjskie wykazały istotny związek między wzrostem bezrobocia a wzrostem chorób psychicznych, psychosomatycznych i zaburzeń osobowości. Około 30% ankietowanych twierdzi, że bezrobocie wywarło negatywny wpływ na samopoczucie i obniżyło ich kondycję zdrowotną (Szyłko-Skoczny, 1993).

Jest ścisła dodatnia korelacja między poziomem bezrobocia a liczbą samobójstw i prób samobójczych. Bardzo poważnym problemem staje się wzrost przestępstw i patologii społecznych (Cappell, Sykes 1991, za: Mariański 1994).

Próby samobójcze, samobójstwa dokonane, pogarszanie się stanu zdrowia psychicznego i fizycznego — to zwiększające się wskaźniki.

Ponadto bezrobotni przejawiają: skłonność do negatywnej samooceny, większą podatność na alergie, zaburzenia układu oddechowego, układu trawiennego i naczyniowo-sercowego, częstsze symptomy lęku niż depresji, w przypadku objawów depresyjnych występuje u bezrobotnych ryzyko ich pojawienia się, oraz wyższy wskaźnik samobójstw. Notuje się też zaburzenia procesów poznawczych Bańka, 1992).

Badani bezrobotni (M. Szyłko-Skoczny, 1993) w bardzo wysokim stopniu podzielają opinie o negatywnych konsekwencjach bezrobocia; jest to przejaw dezorganizacji społecznej, ale też jest to sytuacja mobilizująca niektórych bezrobotnych i aktywizująca do działania (szczególnie osoby oznaczające się większą mobilnością i przedsiębiorczością). Z badań empirycznych M. Szyłko-Skoczny (1993) wynika, że dla 50% bezrobotnych bezrobocie jest katastrofą życiową, na którą składały się: 1. przyczyny ekonomiczne (brak pieniędzy, obniżenie poziomu życia), 2. powody o charakterze psychospołecznym (złe samopoczucie, stres, poczucie braku wartości, lęk o przyszłość).

Psychologiczne skutki to utrata poczucia bezpieczeństwa, niska samoocena, pojawiające się uzależnienia w wyniku poczucia opuszczenia i samotności, dominacja poczucia krzywdy, załamanie i rozpacz. Przez fakt braku pracy, która daje m. in. poczucie własnej godności, bezrobotny nie ma możliwości samopotwierdzenia siebie; zmienia się obraz siebie samego i postrzeganie relacji bezrobotnego z ludźmi.

Zaobserwowano związek jakości utraconej pracy z późniejszymi konsekwencjami bezrobocia. „Negatywne efekty bezrobocia (symptomy stresu, depresji, niska ocena jakości życia, niska samoocena, poczucie zewnętrznej kontroli) były istotnie wyraźniejsze wśród bezrobotnych, którzy utracili pracę o dobrej jakości niż wśród tych, których dotychczasowe zatrudnienie nie miało cech dobrej pracy: nie pozwalało na wykorzystanie zdolności i umiejęt-

ności pracownika. Z drugiej strony istnieją predyspozycje do «bycia bezrobotnym» Niska samoocena, mała aktywność, niska satysfakcja z życia, depresyjność i niskie wartościowanie pracy to istotne czynniki zwiększonego ryzyka utraty pracy» (Skarżyńska, 1992 s. 24 i 26.

Badania M. Szyłko-Skoczny (1992) wskazują, że nie zaznacza się wyraźnie poczucie izolacji, spadek własnej wartości oraz obniżenie pozycji społecznej (w polskiej sytuacji każdy może stracić pracę) — choć bezrobotni w mieście intensywniej odczuwają zmiany swojej sytuacji społeczno — zawodowej niż na wsi.

G. Koptas (1992) powołując się na badania P. Kelvin i J. E., którzy starali się odpowiedzieć na pytanie jak bezrobocie wpływa na spostrzeganie samego siebie, jak zmienia postrzeganie innych ludzi, jak wpływa na percepcję bycia traktowanym przez innych) stwierdza, że jest to w sensie psychologicznym sytuacja nie dorosłego, ale dziecka (bezrobotny jest w sytuacji przymusowej). Zmniejszenie finansów powoduje poczucie bycia gorszym od innych, izolację społeczną.

F.J. Mazurek (1993, s. 64) zwraca uwagę, że bezrobocie powoduje przekonanie o własnej beżużyteczności i bezwartościowości; wpływa na izolowanie się ludzi niepracujących od pracujących (uważających bezrobotnych za pasożytów społecznych). Aspekt moralny bezrobocia jest szczególnie widoczny wśród młodzieży (współwystępują z bezrobociem narkomania, alkoholizm, przestępstwa, brak możliwości założenia i utrzymania własnej rodziny).

Osoby bezrobotne częściej niż zatrudnione doświadczają (Bańka, 1992, s. 28-30): negatywnych napięć i emocji, niższego poziomu szczęścia, niższego poziomu zadowolenia z życia;

Z. Dach (1993) wymienia skutki pozostawania bez pracy: jest to rezygnacja z życia towarzyskiego, poczucie utraty własnej wartości i pozycji społecznej, frustracja, obojętność, zahamowanie rozwoju osobowości, obniżenie aspiracji edukacyjnych, lęk o przyszłość.

U młodych ludzi rodzi się niepokój co do możliwości założenia rodziny i znalezienia stabilnego miejsca w społeczeństwie

T. Chirkowska-Smolak (1992, s. 107-108) uważa, że bezrobocie często powoduje zachowania zaburzone (to znaczy takie, podczas którego zaburzone jest zaspokajanie własnych ważnych potrzeb osobistych albo/i osoba nie rozwiązuje zadań stawianych jej przez życie w sposób zgodny z regułami kultury. „Niektórzy ludzie odczuwają utratę pracy bardzo boleśnie, mają poczucie, że ich życie wali się w gruzu, jeżeli dołączą się do tego napięcia w innych dziedzinach życia (np. nieporozumienia ze współmałżonkiem), to powstała sytuacja ma znaczny wpływ na zachowanie bezrobotnego. (...) Najczęściej przejawianymi przez bezrobotnych zachowaniami zaburzonymi są: agresja, rezy-

gnacja z działania, obwinianie siebie, alkoholizm jako forma „dogadania sobie”, zachowania obronne (powtarzanie wcześniejszych reakcji, odreagowywanie, wyparcie, racjonalizacja, projekcja, przemieszczenie). Większą agresję przejawiają ci, którzy nie widzą możliwości rozwiązania problemów, są impulsywni bądź wychowywali się w środowisku akceptującym zachowania agresywne. Inną reakcją niektórych bezrobotnych jest poddawanie się i wycofywanie, które łączą się z przeżywaniem uczuć przygnębienia, smutku i żalu (taka reakcja pojawi się w sytuacji obawy przed skutkami swojego działania bądź niemożności rozwiązania problemu).

Wpływ bezrobocia na rodzinę i członków rodziny

Wpływ bezrobocia na rodzinę

L. Dyczewski (1994, s.144) podaje, że są następujące następstwa bezrobocia dla rodziny: obniżenie dochodów poziomu życia, wzrasta niepokoju o jutro, wywołuje stresy u członków rodziny. M. Szyłko-Skoczny (1992, s.143-191) na podstawie badań własnych stwierdza, że bezrobotni uważają brak lub utratę pracy za katastrofę życiową (44%) przy czym występują tu różnice regionalne; stwierdzają wyraźne zagrożenie dla siebie i dla swojej rodziny, a najbardziej dotkliwie bezrobocie odczuwane jest przez kobiety (50,5%), osoby zamężne (54,5%), osoby powyżej 40 roku życia (80,4%) i długotrwale bezrobotnych (powyżej 2 lat — 59,1%). Bezrobocie w pierwszym rzędzie rujnuje życie i plany na przyszłość:

- a. osobom z najniższym dochodem,
- b. pozostającym bez pracy 2 lata i dłużej,
- c. z najniższymi kwalifikacjami i wykształceniem,
- d. w średnim wieku: 35-40 lub powyżej 40,
- e. mieszkającym na wsi,
- f. zamężnym posiadającym rodziny.

Polskie badania nad skutkami bezrobocia dla rodziny pokazują istnienie związku między utratą dochodów (z powodu bezrobocia członka rodziny) a ich wpływem na rodzinę.

Utraty pracy przez członka rodziny najbardziej obawiają się kobiety 50,5%, osoby zamężne 45,6%. Im mniej osób na utrzymaniu i im wyższy do-

chód na członka rodziny tym rzadziej odczuwane są psychospołeczne skutki bezrobocia.

Negatywne materialne skutki bezrobocia najbardziej odczuwają gospodarstwa domowe, które już wcześniej należały do najniższych grup dochodowych (rodziny wielodzietne, osoby pozbawione zasiłku) (Szyłko-Skoczny, 1992, s. 199).

Wszystkie wyniki badań potwierdzają, że rodzinom bezrobotnym powodzi się źle tzn. brakuje pieniędzy na bieżące utrzymanie (Kowalska 1993; Dziecielska-Machnikowska, 1993b; Szyłko-Skoczny, 1994; Reszke, 1995).

Ze złą sytuacją finansową związane są (por. Reszke, 1995, s. 20) konflikty w rodzinie. 40% rodzin w których bezrobocie trwało dłużej niż 3 miesiące deklarowało pogorszenie relacji w rodzinie, przy czym większość konfliktów dotyczyła spraw finansowych. Konflikty w rodzinie spowodowane bezrobociem należały do ogromnej mniejszości (Szyłko-Skoczny, 1992). W badaniu GUS (sierpień 1993) nie stwierdzono izolacji rodzin bezrobotnych. Z. Dach (1993) pisze, że w rodzinach bezrobotnych występują konflikty i brak porozumienia.

Jako „pewniki na podstawie wieloletnich obserwacji psychologów na całym świecie” A. Bańka (1992, s. 31) podaje, że bezrobocie w kontekście rodziny wpływa na: powstawanie atmosfery napięcia (stresu), „w pewnym zakresie wzmacnia więzy rodzinne”.

W aspekcie społecznym zło bezrobocia polega na tym, że niszczy relacje w rodzinie (następują kłótnie, sprzyja rozwodom (Mazurek, 1993, s. 65). L. Dyczewski podaje, że (1994, s.144) potęguje konfliktowość, popycha do różnych uzależnień, kształtuje lub wzmacnia postawy aspołeczne, rozwija poczucie niskiej wartości siebie, obniża twórcze możliwości. Po dłuższym okresie trwania może być przyczyną dezintegracji rodziny i jej rozpadu. 70% badanych zaprzecza występowaniu kłótni rodzinnych, ale pojawiają się pewne symptomy nadchodzących konfliktów na tle braku pracy i obniżenia poziomu życia. Źródłem wzrostu napięć w rodzinie może być również frustracja bezrobotnych z powodu ciągłego przebywania w domu (58%); niecały 1% bezrobotnych przyznało, że doświadcza zachowań przykrych i wrogich wobec siebie i rodziny (stąd wniosek, że dalsze otoczenie przejawia zdecydowany brak zainteresowania sytuacją i problemami bezrobotnych) (M. Szyłko-Skoczny, 1992, s.143-191).

Badania prowadzone przez Z. Tyszkę dotyczące wpływu bezrobocia na rodzinę zakładały, że polskie rodziny bezrobotne będą przechodziły fazy:

zwiększonej mobilizacji, by rozwiązać zaistniały problem życiowy,

w sytuacji spostrzegania trudności życiowych jako wysokie, mogą podejmować doraźne rozwiązania bądź wyhamowywać aktywność,

jeżeli w ciągu długiego czasu sytuacja nie będzie rozwiązana to może doprowadzić do krańcowego stresu, apatii, wybuchu rozpaczki lub agresji (Tyska, 1992).

M. Szyłko-Skoczny (1992, s.143-191): W większości bezrobotni nie odczuwają osamotnienia, nie czują się izolowani; częściej izolują się sami; generalnie atmosfera w rodzinie jest przyjazna i życzliwa — współmałżonkowie (ok. 80%), rodzice (ok.78%) i teściowie (ok. 63%) przejawiają postawy nacechowane troską i chęcią niesienia pomocy; trochę mniej życzliwi są bliscy znajomi i sąsiedzi. W badaniach Kowalskiej (1994, s.224) co piąty bezrobotny uważał, że nie ma teraz wpływu na ważne decyzje rodzinne (Reszke, 1995, s. 20-21). Ponadto wzrasta spożycie alkoholu oraz wzrasta umieralności niemowląt (Mazurek, 1993, s. 65).

Obraz relacji małżeńskiej i współmałżonka

Bańka stwierdza (1992, s.32), iż „badania pokazują, że z pewnością nie ma bezpośredniego związku między atmosferą stresu w domu jako wynik bezrobocia a kryzysami w małżeństwie”; również kryzys psychiczny nie przenosi się z osoby bezrobotnej na współmałżonka (Bańka, 1992).

Inne badania mówią (Domagała, 1992, s.154), że bezrobotni przypisują winę za pogarszanie się własnego samopoczucia małżonkom lub dzieciom, co prowadzi do konfliktów, oraz ograniczają kontakty z przyjaciółmi (choć ich nie postrzegają jako winnych swego złego nastroju). Według J. Barling bezrobocie długotrwałe jest stresorem chronicznym tzn., że jego skutki mogą trwać przez cały czas. Wpływa to np. na pełnienie ról rodzinnych, a zwłaszcza małżeńskich. Bezrobotni mężowie są bardziej niezadowoleni z małżeństwa niż inne kategorie badanych. Zależności tej nie stwierdzono u kobiet — pełnienie ról małżeńskich intensyfikuje się po utracie pracy, a ogranicza po ponownym zatrudnieniu. Spośród badanych 38% twierdziło, że utrata pracy powodowała nasilenie się konfliktów i braku wzajemnego zaufania między małżonkami. Z kolei 33% bezrobotnych mówiło o konfliktach spowodowanych brakiem dochodów. Osoby tracące pracę odczuwały spadek swojego autorytetu w oczach współmałżonka (Koptas, 1992, s. 91).

Wpływ na dzieci

Wyniki badań w Wielkiej Brytanii, przeprowadzonych w latach siedemdziesiątych na 12 000 bezrobotnych wykazały, że intensywność działań podejmowanych w celu znalezienia nowego zatrudnienia determinowana jest przez stan rodzinny, a w szczególności — zależy wprost proporcjonalnie od

liczby posiadanych dzieci (Kelvin, Jarrett); spośród aktywnie poszukujących pracy 73% koniecznie chciało znaleźć nowe zatrudnienie, a mieli oni 3 lub więcej dzieci na utrzymaniu, 62% mających jedno lub dwoje dzieci i 39% tych, którzy nie mieli dzieci (por. Domagała, 1992, s.152-155).

a podstawie badań Easton (1980) co czwarty ojciec, który znęcał się nad dziećmi, był osobą bezrobotną (por. Bańka, 1992, s. 31); bezrobocie w rodzinie istotnie wpływało na pogorszenie wyników nauczania dziecka, jego zdrowia fizycznego i równowagi emocjonalnej.

Bezrobocie wpływa na stosunki rodzice - dzieci. Osoby tracące pracę, odczuwały spadek swojego autorytetu w oczach dzieci (Koptas, 1992). Bezrobocie odbija się negatywnie na sytuacji dzieci zarówno jeśli chodzi o warunki ich życia jak i procesy wychowawcze oraz relacje wewnątrz i zewnątrzrodzinne (Balcerzak-Paradowska, Staszewska, 1992, s.26).

Badania IPiSS (1991) pokazały, że w rodzinach niepełnych i wielodzietnych występowało poczucie zagrożenia u kobiet i dzieci w dziedzinie zaspokojenia potrzeb usługowo-konsumpcyjnych, a także zaniżenie aspiracji w zakresie wykształcenia dzieci (tak więc bezrobocie wywierało wpływ na funkcję opiekuńczo--wychowawczą rodziny) (Graniewska 1993; Pufal-Struzik 1995).

W rodzinach niepełnych wraz ze wzrostem „stażu bezrobocia” nasilały się stany lękowe i niepewność oraz poczucie winy (u rodziców) z powodu niemożności zaspokojenia oczekiwań dzieci (Graniewska, 1993).

Zakończenie

Przedstawione wyniki badań na temat polskiego bezrobocia i funkcjonowania osób bezrobotnych i ich rodzin są niejednoznaczne. Można powiedzieć, że o ile już znamy pewne wskaźniki funkcjonowania osób bezrobotnych w aspekcie psychologicznym (choć częściej są to raczej dane socjologiczne), o tyle nie ma danych, jak rzeczywiście przedstawia się stan funkcjonowania psychologicznego całej rodziny. Przedstawione badania dają tylko częściową odpowiedź na pytanie, jak odbierają bezrobocie czy też osobę bezrobotną członkowie rodziny (a przede wszystkim jest to opieranie się na informacjach samych bezrobotnych). Nie ma w Polsce całościowych, w sensie systemowym, badań rodzin osób bezrobotnych, gdzie badana byłaby cała rodzina osoby bezrobotnej (ona sama, współmałżonek, dzieci). Odpowiedź na pytanie jaka, jest sytuacja psychologiczna członków rodzin osób bezrobotnych (w percepcji osoby bezrobotnej) nie jest tożsama z odpowiedzią na pytanie

uzyskaną przez tychże oraz odpowiedzią, jak funkcjonuje cała rodzina (system rodzinny nie funkcjonuje na zasadzie sumy poszczególnych swoich członków, ale stanowi nową jakość).

Aby rzeczywiście rozpoznać funkcjonowanie rodziny, należy ją właśnie badać. Wnioski na temat jej funkcjonowania są tylko pośrednimi, jeśli członkowie tej samej rodziny nie zostali objęci badaniem.

Bibliografia

- Bańka, A., - Red. (1992). *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*. Poznań: Print-B.
- Balcerzak-Paradowska, B., Staszewska, D., (1992). *Rodziny wielodzietne a bezrobocie*. Zeszyt 9/370. Warszawa: IPiSS.
- Begg, D., (1993). *Ekonomia T.2* Warszawa: PWE.
- Borowicz, R., (1993). Bezrobocie na obszarach wiejskich, [w:] Bukraba-Rylska, I., Stacewicz, J., Wieruszewska, M., *Wieś i rolnictwo na rozdrożu?* Warszawa: PWN.
- Chirkowska-Smolak, Z., (1992). Zaburzenia zachowania, ich interpretacja i przeciwdziałanie u bezrobotnych. [w:] Bańka, A., (Red.) *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*. Poznań: Print-B.
- Dach, Z., (1993). *Bezrobocie w okresie przemian systemowych gospodarki Polskiej*. Warszawa-Wrocław-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wyd. PAN.
- Domagała, A., (1992). Psychologiczne uwarunkowania bezrobocia. *Polityka społeczna*, 19.
- Dyczewski, L., (1994). *Rodzina, społeczeństwo, państwo*. Lublin: TN KUL.
- Graniewska, D., (1993). Bezrobocie a rodzina, [w:] Strzelecki, Z., Witkowski, J. (Red.) *Bezrobocie wyzwanie dla polskiej gospodarki*. Warszawa: IPiSS.
- Graniewska, D., Kołaczek, B., Strzelecka, J., (1992). *Rodziny niepełne w warunkach bezrobocia*. Warszawa: IPiSS, 8(369).
- Gryglewicz, F., Łukaszczyk, R., Sułowski, Z., (1985). *Encyklopedia Katolicka*. Lublin: TN KUL.
- Mazurek, F.J., (1993). *Wolność pracy, przedsiębiorstwo, uczestnictwo*. Lublin: RW KUL.
- Mariański, J., (1994). *Etos pracy bezrobotnych*. Lublin: TN KUL.
- Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*. (1995). Warszawa: PWN.
- Koptas, G., (1992). Wpływ bezrobocia na stosunki społeczne. *Humanizacja pracy*, 1-2.

- Skarżyńska, K., (1992). Psychologiczne aspekty bezrobocia. *Nowiny Psychologiczne*, 1.
- Pufal-Struzik, I., (1995). Wybrane psychologiczne aspekty rodzin dotkniętych bezrobociem. *Prace Naukowe WSP*, Częstochowa, Seria IV.
- Reszke, I., (1995). *Stereotypy bezrobotnych i opinie o bezrobociu w Polsce*. Warszawa: Fundacja im. Friedricha Eberta w Polsce.
- Szylko-Skoczny, M., -Red. (1992). Społeczne skutki Społeczne skutki przekształceń gospodarczych i politycznych w krajach Europy Środkowowschodniej, materiały z międzynarodowej konferencji. Warszawa: *Polityka ekonomiczna i społeczna*. Zeszyt 24.
- Tyszka, Z., (1992). Rodziny bezrobotnych robotników. *Roczniki Socjologii Rodziny*, 4.
- Wódz, J., (1992). Bezrobocie w opiniach bezrobotnych. *Polityka społeczna*, 5-6.

Dla pełnego zrozumienia dynamizmu idei Boga warto zapoznać się z psychologią postaw religijnych z zakresu filozofii religii. Stanisław Kowalski (1991, s. 19-29) wyznacza cztery postawy: panteizm, agnostycyzm, ateizm i deizm. Ateizm polega na zaprzeczaniu istnienia Boga. Przeciwnieństwem najbardziej rozpowszechnionej postawy ateizmu – ateizmu zaprzeczającego – był E. Nietzsche. I. Fubertach, R. Mark i J.E. Sarin (Zdychalska, 1994) wyrażili opinię, że w rozumieniu Boga ze względu na doświadczenia, jego wyobrażenia, twórczość

SUMMARY

Elżbieta Kornacka-Skwara

Department of Psychology

Higher Teacher training School

Częstochowa

FAMILY AS PERCEIVED BY AN UNEMPLOYED PERSON

The authoress focuses on the question how unemployed people perceive functioning of their families. The presented results of investigations, pertaining specific character of unemployment in Poland and opinions on the effect unemployment has on a family, do not give an explicit answer. The most important conclusions from investigations on an image of an unemployed person, effects of unemployment on an unemployed person's spouse and children and on the unemployed himself/herself are collected in the paper. Discrepancies shown by the investigations are due to using different methods and sample groups. Lack of systemic, psychological investigations on functioning of families of the unemployed makes it impossible to answer the question about their functioning.